

EGY NAGYVÁROSI TERMELÉSI RENDSZER ÚJ SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA (GENF)

(A new approach to a metropolitan production system)

ANTOINE BAILLY

Egy nagyváros gazdasági átalakulását sohasem könnyű megérteni, jóllehet számos tanulmány készült a genfi gazdaságról. Új társadalom formálódik mintegy két évtizede, amelynek kiváltó okait, s a regionális folyamatokra gyakorolt hatását nem láttuk előre, s ma sem ismerjük pontosan. Továbbra is a hagyományos ipari, mezőgazdasági és tercier (nem-termelő) kategóriákban írjuk le a foglalkoztatást, s tervezzük egy régió (vagy település) fejlődését.

A vizsgálat célja

Tanulmányunknak az a célja, hogy túllépjen e hagyományos felfogáson. Figyelembe vesszük a) a tevékenységek növekvő sokféleségét; b) az ún. közbülső (pl. ipari szolgáltatások) tevékenységeknek gyors elterjedését; c) a termelési feltételeket módosító technológiai fejlődést; d) a közszolgáltatások terjedését.

A szolgáltatások fejlődése szoros kapcsolatban áll az ipari tevékenységgel (és nem az ipar rovására történik, ahogyan többnyire képzelik). Az ipar nem egyszerűen egy terméket állít elő, hanem meghatározott funkciót teljesít a termelési-fogyasztási rendszerben. Szükségessé vált tehát a gazdasági kategóriák átalakítása egy vizsgált terület gazdasági fejlődésének, változásainak megragadásához. A gazdasági kategóriákat foglalkoztatási adatokkal fejezzük ki, a statisztikai elérhetőség és a munkapiac fejlődése követésének érdekében.

Az új kategóriák

Az általunk javasolt új kategóriák a termelést egy, a kereslettel kölcsönhatásban lévő kínálati rendszerbe helyezik. A termelési rendszert olyan intézmények alkotják, melyek célja a kínálat létrehozása. Szerepük négy fő csoportba osztható: a gyártás, a forgalom, az elosztás-fogyasztás és a szabályozás. E szerepek rövid értelmezése:

- *gyártás*: az intézmények fő funkciója a termelő munka, az anyagok átalakítása;
- *forgalom*: az intézmények a személyek és a termékek helyváltoztatásában, az információk és a hírek folyamatának közvetítésében és a pénzügyi folyamatokban játszanak szerepet;
- *elosztás*: az intézmények a szolgáltatásokat és az anyagi javakat a végső fogyasztó rendelkezésére bocsájtják;

— *szabályozás*: intézményei a rendszer egészének működésébe avatkoznak be annak fenntartása, módosítása, szabályozása vagy ellenőrzése céljából.

A *gyártás* nem azonos a mezőgazdasággal és iparral: e szektorban is vannak olyan intézmények, melyek a forgalomhoz vagy elosztáshoz sorolhatók. A vállalatok és más intézmények kategorizálása a fő profil, vegyes profil esetén pedig a foglalkoztatottak megoszlása alapján történt.

Az intézményeket egy másik szempont: a foglalkoztatottak tevékenységének jellege szerint is besoroltuk. A gazdaság átalakulása ugyanis a szakmák változásán át is mérhető. Ez a szempont az intézmények belső szervezetének átalakulására mutat rá. E második szempont szerint az intézmények öt funkció szerint oszthatók fel:

- a kutatás és fejlesztés: a kutatással, a termék, a technológia, vagy a szolgáltatások tökéletesítésével foglalkozó alkalmazottak;
- logisztika: a termelést kiszolgáló foglalkozások (anyagbeszerzés, raktározás, szállítás);
- szervezés-vezetés: az intézmény többi funkcióját összefoglaló foglalkozások (adminisztráció, menedzsment, titkársági feladatok);
- működtetés: a termelő vagy szolgáltató foglalkozások (gyártás, szerelés, karbantartás);
- értékesítés: a piacra kerülést, elosztást biztosító foglalkozások (termék-értékesítés, szolgáltatás-szervezés).

Ez a kettős osztályozás mindegyik intézménynek meghatározza a makro-ökonómiai szerepét, és a foglalkoztatási (funkcionális) szerkezetét.

Kutatási eredmények

Jelentős foglalkoztatás

1985-ben egész Svájcban a genfi agglomerációban volt a legmagasabb az állandó foglalkoztatott lakónépesség aránya: a 208 712 foglalkoztatott a lakónépesség 52,9%-át tette ki. Még a bázeli agglomerációban is, ahol sok külföldi, a határokon átjáró napi ingázó dolgozik, csupán 50,5%, Zürichben 49,8% és Svájc átlagában 46,5% ez az arány. A genfi agglomeráció tehát, amelynek 1975 és 1985 közötti fejlődését vizsgáltuk, igen jelentős munkaerő-vonzó központ.

Az ipari és tertiér foglalkozások hamis szembeállítása

Szokás Genf „ipartalanodásáról” (dezindusztrializációjáról) beszélni a foglalkozási statisztikák alapján. 1985-ben az agglomeráció aktív népességének csupán 22,8%-át foglalkoztatta az ipar (1975: 27,5%), a terciér szektor pedig 75,9%-ot (1975: 71%). A mezőgazdasági szektor (1,3%) szinte eltűnt. Ez a szokványos felfogás félrevezető, mivel, mint említettük, elfedi a termelési rendszer átalakulását, azt a tényt, hogy az iparon belül jelentős a terciér tevékenység, de a szolgáltatáson belül is van ipari munka (karbantartás, javítás).

Kiegyensúlyozott funkciók 1985-ben

Ha a foglalkoztatást a korábban leírt funkcionális kategóriák szerint vizsgáljuk, eléggé kiegyenlített képet kapunk: a gyártás 24,6%-kal, a forgalom 31,1%-kal, az elosztás 30,4%-kal, a szabályozás 13,9%-kal részesedik a foglalkoztatásból. Három funkció közel azonos (30% körüli) részesedéssel; a „csupán” 14%-os szabályozási részesedés igen magas arány, több mint fele Genf nemzetközi szabályozási szerepéből következik. Mindegyik funkción belül világosan elkülönül néhány fő tevékenységi vonal. A gyártáson belül a feldolgozóipar (12,8%) és az építőipar (jelentős mélyépítési tevékenységgel) (9,1%). A forgalomban az információáramlás (továbbítás és feldolgozás) az összes foglalkoztatott 9,1%-át, a pénzügyi folyamatok 9,2%-át teszik ki. A nyolc legfontosabb tevékenységi kör foglalkoztatja az aktív keresők 69,8%-át, az alábbi megoszlásban:

1. feldolgozóipar	12,8%
2. pénzügyi folyamatok	9,2%
3. információáramlás	9,1%
4. építőipar	9,1%
5. kiskereskedelem	8,7%
6. nemzetközi szabályozás	8,1%
7. szálloda-, vendéglátóipar	6,4%
8. egészségügy	6,4%

Az adatok Genf funkcióinak sokféleségéről és kiegyensúlyozottságáról tanúskodnak.

A forgalmi szerep erősödése 1975 és 1985 között

A különböző szerepek jelentőség-változását vizsgálva feltehetjük a kérdést, hogy melyik kombinációjuk a leghatékonyabb a kiegyensúlyozott gazdasági és társadalmi fejlődés szempontjából. Nem „tercierizálódásról” vagy „ipartalanodásról” beszélünk, hanem a növekedést hosszú távon is biztosító termelési szervezetről.

Az 1975 és 1985 közötti fejlődési trendek világosan mutatják, hogy Genfben főleg a forgalommal kapcsolatos tevékenységek erősödnek (4,2 százalékpont növekedés a foglalkoztatottak arányában). Ezen belül főleg az információáramlás és a pénzügyi folyamatok nyertek teret. Mindezekelőtt a gyorsan növekvő vállalatok számára végzett adatfeldolgozás jelentősége nőtt, függetlenül attól, hogy ipari vagy szolgáltató vállalatokról volt-e szó.

Ami a többi tevékenységet illeti, mind az elosztás, mind a szabályozás stabilitást mutat, jelentősen csökkent viszont a gyártási tevékenység foglalkoztatása (4,8 százalékponttal) — ez általános jelenség a jelen gazdaságban. A fenti állítás főleg a feldolgozóiparra vonatkozik, az építőipar stabilitást, a termelési szolgáltatás növekedést mutat. Az ipari vállalati funkciók egy része — karbantartás, raktározás — a vállalatokon kívülre kerül, szakosodott szolgáltató vállalatok látják el, míg a vállalat megtartja a leginkább kvalifikált tevékenységeket (piackutatás, műszaki kutatás, menedzsment).

A legdinamikusabb tevékenységi vonalak a következők (1975—1985):

1. gépkocsik és más tartós javak javítása (+63,5%) (elosztás)
2. információ-feldolgozás (+54,3%) (forgalom)
3. bankok (+39%) (forgalom)
4. közigazgatás-közzolgáltatás (+37,7%) (szabályozás)
5. egészségügy (+31,9%) (elosztás)
6. szálloda-, vendéglátóipar (+31,4%) (elosztás)
7. nagykereskedelem (+31,0%) (forgalom)

Összefoglalva megállapítható, hogy a genfi gazdaság két nagy blokkja kiegyenlített és stabil. A „termelési alrendszer” (gyártás és forgalom) foglalkoztatása 56,3%-ról 55,7%-ra csökkent, a „társadalmi alrendszer”-é 43,7%-ról 44,3%-ra nőtt a vizsgált évtizedben. Az átalakulás a két alrendszeren belül folyik, a tevékenységi vonalak mentén. A fő kérdés nem az, hogy *mit* termelünk, hanem, hogy *hogyan*?

A funkciók elhelyezkedése az agglomerációban

A különböző vállalatok a szokott elhelyezkedési stratégiát követik az agglomerációban. A magas színvonalú és személyes kontaktust igénylő szolgáltatások a központban helyezkednek el. A perifériákon települő decentralizált hivatalok rutinfeladatokat, s bizonyos elosztási funkciókat látnak el. A gyártási tevékenységek távolodnak el leginkább a központtól. Az új elhelyezkedések láncreakciószerűen mennek végbe: a forgalom az elhagyott ipari telephelyeket foglalja el, s alakítja át; a szabályozás intézményei a forgalom által elhagyott területeken jelennek meg.

A genfi agglomeráció öt településének (Genf, Carouge, Onex, Meyrin és Vernier) részletes funkcióváltási vizsgálata (1975—1985) alapján megállapítható egy általános modell működése. A központ veszít a gyártási funkciókból, melyek a periférikus községek (pl. Meyrin) ipari övezeteibe települnek. Egyes kereskedelmi tevékenységek követik az elővárosokba kitelepülő lakosságot, bevásárló központokba csoportosulva. Más szolgáltatások (pl. komplex pénzügyi szolgáltatások) a központba tömörülnek. Általánosan jellemző az agglomeráción belüli erősebb specializáció, és a rugalmas telephelyváltoztatás.

Nemzetközi összehasonlítás, általános következtetések

A genfi agglomeráció példája is illusztrálja, hogy a fejlett tőkés gazdaság termelési rendszere erősen dezintegrálódik, s ebben a metropoliszok alapvető szerepet játszanak. A városfejlesztés nem helyi ügy; belehelyezkedik egy globálissá vált társadalmi és gazdasági rendszerbe. A nagyvárosi agglomeráció egyes területrészei a termelési rendszer különböző elemeit vonzzák magukhoz. A tér-szerkezet átalakulását a rugalmas termelési rendszerek elterjedése irányítja.

A tömegtermelés a 19. és 20. század fordulóján volt az ipari gazdaságok dinamizmusának forrása; térbeli kifejeződése az ipari körzet volt. E dinamizmus az 1960-as évek végére kimerült; a tömegtermelés merevsége sem a gyors technológiai újítások, sem a termék-kínálat és a piaci igények gyors változását nem tudta követni. Ennek nyomán kerültek válságba a régi

ipari körzetek, és a hagyományos városi tevékenységek. A tömegtermelés rendszerét felváltja a rugalmas termelés, ami nagy elhelyezkedési rugalmasságot is jelent. Ennek következményei:

- az egyetlen helyre települt, kombinát-szerű vertikális nagyvállalatot a sok, specializált telephelyű vállalat váltja fel, amely telephelyek — profiljuktól függően — más és más településekben találják meg kedvező működési feltételeiket, olykor több országra, akár több kontinensre is kiterjedve;
- a programozható, gyorsan változtatható termelés különösen igényes a külső szolgáltatások iránt;
- a hálózatok kifejlesztésének igénye: a dinamikus fejlődés érdekében a gazdasági egységeknek a *know-how*-ról, a termékekről és a piacokról információkat szolgáló hálózatba kell integrálódniuk. A helyi gazdaságban a szolidaritás elemeit kell erősíteni. Az információk áramlását a gazdasági egységek közötti kapcsolatnak is biztosítani kell;
- a munkaerőpiaci sajátságok érvényesítése: a termelési rendszer mindegyik rész-egysége meghatározott mennyiségű és szakképzettségű munkaerőt igényel, amely telephely-választásában befolyásolja;
- az új termelési eljárások gyors elsajátítása, s az ehhez szükséges új szolgáltatások gyors megszervezése. A jó minőségű, változásokhoz gyorsan alkalmazkodni képes munkaerő alapvető feltétele a rugalmas termelés működésének. (A „minőség” tehát nem hagyományos értelmű szakképzettséget, hanem széles ismeretkört, intelligenciát, nyitottságot, a folyamatos tanulás képességét jelenti. — A ford.)

A fenti folyamat a vállalatok vertikális dezintegrációját eredményezi. A vállalat a kulstechnológiát és a végterméket ellenőrzi (fejleszti, információt gyűjt), más tevékenységekkel (részegység-termelés, karbantartás) előnyösebb hatékonysággal működő specializált vállalatot bíz meg. A vállalat sikerében nagyobb szerepe lehet a külső kapcsolatai megszerzésének, mint a belső vállalatstruktúrájának.

A rugalmas termelési rendszer egy piramisszerű gazdasági szerkezetet hoz létre, melynek csúcán az a vállalat (feltétlenül nagyvállalat, többnyire multinacionális vállalat) áll, amely az egész hálózatot irányítja. A magas szintű tevékenységek a nagyvárosokban — annak is a központjában — összpontosulnak, ahol a gazdaság külső feltételei (externáliák) előnyösek. A nagyváros számára elsőrendű fontosságú oly nagyvállalatoknak a fogadása, amelyek termelési hálózatot hoznak létre. A termelési egységek a munkaerőpiactól, ingatlanszerzési feltételektől stb. függően a városon kívül helyezkednek el, ám a nagyváros marad a gazdasági döntés színhelye, ami fejlődése szempontjából különösen fontos.

E nagyvállalatok települése mobil, olyan városba települnek, amely a megnövekedett nemzetközi versengésben komparatív előnyökkel bír. A befogadó nagyvárosnak a következő feltételeknek kell megfelelnie:

* jó telepítési tényezők a szervező nagyvállalat szükségletei szempontjából (ingatlanok, szakképzett munkaerő, élet-minőség, környezeti minőség...);

* oly központ-szerep, mely számos nagyvállalatot tud vonzani a városba, csökkentve ezzel a tranzakciós költségeket;

* a kutatás-szakképzés-munkaerő, politikai szervezeteinek jelenléte, és állandó kölcsön kapcsolata;

* a speciális szolgáltatások és információk hálózata.

(A tanulmány ezután részletesen elemzi Genf pozícióit az európai városok versenyében, statisztikai összehasonlítások alapján. Genf népességét tekintve közepes méretű; kiemelkedő nemzetközi intézményi szerepe az ENSZ-szervezetek jelenlétének köszönhető; jelentős pénzügyi központ, de nem jelentős vállalati központ, a gyártási funkciók pedig — a drága üzemeltetés, a terjeszkedési hely hiánya és a szakképzett ipari munkaerő hiánya miatt — gyorsuló ütemben hagyják el. Ez utóbbi folyamat aligha állítható meg, de a vállalati központ szerep talán javítható, a kutatás és információ erősítésével és a városi környezet javításával. A nagy nemzetközi vállalati alközpontok letelepülésében számottevő szerepet játszik a városi élet minősége, amelynek függvényében telepíthetők le — akár csak néhány évre is — a vállalatok vezető menedzserei.

A tanulmány a fejlett országokban az elmúlt másfél évtizedben kialakult új gazdasági-társadalmi térszervezés egyik aspektusát: a nagyvárosi funkciók átalakulását vizsgálja. (Az új ipari terekre vonatkozóan l. Georges Benko írását a *Tér és Társadalom* 1992. 1—2. számában). Az új gazdasági-társadalmi tér elemei hazánkban is felbukkantak az 1980-as években, de a piac, a technológiai megújulás és a globális gazdaságba való széleskörű bekapcsolódás hiányában nem szerveződtek rendszerré. Ez a közeli jövőben megtörténhet; az új tér működését, feltételeit s következményeit ezért is érdemes megismerni.)

(A rövidített fordítást készítette s a jegyzetet írta: Enyedi György)